

Ateismus, modernismus, integrální katolicismus. K některým aspektům exkomunikace Alfreda Loisyho*

Atheism, Modernism, Integral Catholicism: On some aspects of the Excommunication of Alfred Loisy

TOMÁŠ PETRÁČEK

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra kulturních a náboženských studií

Abstract

This study deals with some aspects in the process of personal development of French biblical scholar and priest Alfred Loisy (1857–1940), especially from the entry of his books into the Index of Forbidden Books to his excommunication in 1908. It focuses on the dynamics and character of the conflict between Loisy and the church representatives and on the theme of his religious faith or infidelity (atheism). It discusses the main motives for the dispute between Loisy and the conservative ecclesiastical circles in France and at the Roman Curia, which was mainly related to the image of the Church and the way in which power was exercised in it.

Keywords: Modernist crisis, Alfred Loisy, modernism, catholic church, atheism

V předchozí studii vztahující se k životu a dílu Alfreda Loisyho¹ jsme se zabývali otázkou, jak se náboženská tradice, v tomto případě katolická církev, vyrovnává

* This research was conducted at the Faculty of Catholic Theology within the Johannes Gutenberg University of Mainz and it was supported by the EU-funded project "Research Infrastructu-

s otázkami kladenými rozvojem moderní vědy a myšlení v tak citlivé oblasti, jako jsou samotné prameny náboženského poznání v podobě biblického zjevení a jaké byly kořeny střetu, který vyvrcholil jeho exkomunikací a perzekucí mnoha katolických biblistů, uplatňujících historicko-kritickou metodu, ze strany církevních představitelů.² Nyní se soustředíme na další důležité téma tehdejšího střetu a tím je spor o charakter náboženského víry a z ní odvozené podoby církve, které jsou nejen kontextem tehdejšího konfliktu, ale ve skutečnosti míří k jeho samému jádru. Příběh Loisyho exkomunikace podává ke studiu této pro budoucnost křesťanství v jeho církevně vázané podobě tak potřebné otázky mnoho důležité látky a impulsů.

Drama a mystérium Loisyho osobní víry je téma, které se opakovaně objevuje v historiografii, ostatně fascinovalo už jeho současníky. I dnes můžeme v této komplikované vnitřní otázce činit výpovědi podle vnějšího jednání, veřejně prezentovaných textů a obzvláště cenné jsou tzv. ego dokumenty, dopisy, deníky či paměti. Se všemi těmito typy pramenů budeme v této studii pracovat. Nejde „jen“ o osud jednoho katolického biblisty, který se po dvaceti letech svého veřejného působení a intenzivního výzkumu nakonec ocitne mimo rámec své církve, které zasvětil svůj život. V případě Loisyho lze dobře studovat dynamiku konfliktu, odcizování, radikalizace až k definitivnímu odchodu, potvrzeného nejsilnější formou exkomunikace. Je to příběh, který se ve společenství katolické církve opakoval a opakuje v mnoha variantách znovu a znovu, i když nemusí vždycky skončit slavnostní exkomunikací.

Jen stručně zopakujme, že Alfred Loisy (1857–1940) byl francouzský diecézní kněz, vysvěcený již v pouhých dvaadvaceti letech. Toužil osvojit si moderní prostředky, především historicko-kritickou metodu, aby dokázal studovat Bibli vědecky a najít odpovědi na nově vzniklé pochybnosti, například o autorství a dataci biblických knih.³ O ryzosti jeho tehdejších apologetických úmyslů lze stěž

re on Religious Studies – RelReS” (Scholarships for Transnational Access), grant agreement ID: 730895.

¹ PETRÁČEK, Tomáš, Apologie katolicismu na indexu zapovězených knih. K některým aspektům sporu okolo spisu *Évangélium* a církev Alfreda Loisyho. In: *Verba theologica* 19/2020, č. 2, s. 7-21.

² K situaci katolické biblistiky té doby viz Laplanche, François, *La crise de l'origine. La science catholique et des Évangiles et l'histoire au XXe siècle*, Paris 2006, [https://doi.org/10.1016/S1636-6522\(06\)77387-1](https://doi.org/10.1016/S1636-6522(06)77387-1) v češtině Petráček, Tomáš, *M.-J. Lagrange: Bible a historická metoda*, Praha 2005. Petráček, Tomáš, *Výklad Bible v době (anti-)modernistické krize, Život a dílo Vincenta Zapletala*, Praha 2006. Idem, *Bible a moderní kritika. Česká a světová progresivní exegeze v době (anti-)modernistické krize*, Praha 2011. K Loisyemu viz Goichot, Emil, *Alfred Loisy et ses amis*, Paris 2002 a Poulat, Émile, *Histoire, dogme et critique dans la crise moderniste*, Paris 1996³. *Catholicism contending with modernity. Roman Catholic Modernism and Anti-modernism in Historical Context*, Jodok, Darrel ed., Cambridge 2000.

³ Viz PETRÁČEK, Apologie katolicismu, s. 8-11.

pochybovat, prolínají se celým jeho dílem.⁴ Byl druhem vizionáře, jenž nepochybuje o svém jedinečném poslání ve službě Bohu a církve.⁵ Loisy později přiznával, že problémy s tradičně formulovaným církevním učením u něj nastaly už během seminárních let, kdy se tím velmi trápil a proto se oddal studiu a modlitbě, aby své pochybnosti překonal. Viděl odklon mnoha lidí od víry, kterým stejně jako jemu nedokázaly tradiční církevní apologetika a katecheze odpovědět na jejich otázky.⁶ Usilovné studium, osobní dispozice, napětí a stresy z mnohostranných střetů u něj působily značné zdravotní potíže nervového charakteru, které ho na dlouhé měsíce vyřazovaly z normálního života a vedly k formování jeho nedůtklivé povahy.⁷ Přesto měl řadu přátel a příznivců v církvi, oceňujících jeho talent a pracovitost a chápajících, jak je jeho úsilí důležité pro budoucnost katolické církve.⁸

Měl ale i mnoho ideových a osobních nepřátel, kteří ho naopak vnímají jako zásadní hrozbu a proto na něj útočí v tisku a zasíláním různých udání a podnětů na římské kongregace Indexu a posvátného Oficia, které opakovaně projednávaly jeho spisy.⁹ Od počátku devadesátých let ve Francii vytvořila koalice sulpiciánů, většiny místních jezuitů a biskupů odhodlaných za každou cenu eliminovat Loisyho vliv na klérus a laiky.¹⁰ Příležitost jim paradoxně dal Loisyho úspěšný apologetický pokus obhájit katolicismus a jeho vývoj.

Mezi indexováním a exkomunikací

V minulé studii¹¹ jsme opustili Alfreda Loisyho v momentu kontroverze okolo jeho práce *Evangelium a církev*, která byla vyšetřována kongregací posvátného Indexu. Přestože se kniha pro velký úspěch překládala do mnoha dalších jazyků, především od francouzských církevních představitelů byl vytvářen tlak na

⁴ VIVIANO, Benedict T., *A Short Story of New Testament Studies*, Chicago 2016, s. 71.

⁵ Již ve roce 1882 si nespokojen se stavem biblické vědy v katolické církvi povzdechl, aby mu Bůh dopřál dvacet let zdraví, trpělivosti a soustředěné práce, aby mohl vyřešit problémy, které sužovaly katolickou exegezi, srov. LOISY, Alfred, *Mémoires pour servir à l'histoire religieuse de notre temps I (I-III)*, Paris 1930-1931, s. 102-103.

⁶ K odklonu městských vrstev, zvláště vzdělaných kruhů od církevního křesťanství viz MCLEOD, Hugh, *Náboženství a lidé západní Evropy (1789–1989)*, Brno 2007, s. 131-154.

⁷ O svých stavech vyčerpání, únavy a nemoci mluví na mnoha místech svých pamětí, LOISY, *Mémoires I*, s. 75, 108, 109, 147 et passim, o své naladění již v semináři Tamtéž, s. 60-61.

⁸ Srov. LAPLANCHE, *La crise de l'origine*, s. 12 a LOISY, *Mémoires I*, s. 58. Ke vztahu Loisy – Mignot podrobně PETRÁČEK, Tomáš, Arcibiskup a jeho “modernista”: E.I. Mignot a A. Loisy – příběh zapovězeného přátelství, in: *Salve: Revue pro teologii a duchovní život* 17/2007, č. 3, s. 63-83.

⁹ Díky postupnému otvírání archívů římských kongregací, včetně kongregace pro nauku víry se do případu Loisy vneslo nové světlo, viz edice a příslušné dvě úvodní studie *La censure d'Alfred Loisy (1903). Les documents des congrégations de l'Index et du Saint Office*, éd. Arnold, Claus – Losito, Giacomo. (Fontes Archivi Sancti Officii Romani), Roma 2009.

¹⁰ LOSITO, Giacomo, *L'“Affaire” Loisy entre la France et Rome: Mentalité et pratiques des antimodernistes français*, in: *La censure d'Alfred Loisy (1903). Les documents des congrégations de l'Index et du Saint Office*, éd. ARNOLD, Claus – LOSITO, Giacomo. (Fontes Archivi Sancti Officii Romani), Roma 2009, s. 68 (67-124).

¹¹ Viz pozn. 1.

Loisyho potrestání. Samo projednání nebylo jednoduchou a přímočarou cestou k odsouzení, na zmíněných kongregacích byli kompetentní lidé a teologičtí poradci, kteří se nenechali zastrašit, proto během řízení vznikly i posudky,¹² které se snažily autora vyložit pozitivně, a varovaly církevní představitele před dalším případem Galileo a podobnými následky. Jiní naopak zase varovali před tím, že po Dreyfusově aféře si francouzský katolicismus nemůže dovolit další takový skandál.¹³ Přes tyto výhrady bylo celkem pět jeho spisů, včetně Evangelium a církev, před Vánoci roku 1903 uvedeno na Index zapovězených knih.¹⁴

Bylo to jedno z vůbec prvních rozhodnutí nového papeže Pia X., kterým jeho okolí chtělo vyslat rázný vzkaz dovnitř církve, že podobný typ exegeze, apoloogie a vůbec teologického myšlení nemá v katolické církvi budoucnost.¹⁵ Řím i Paříž očekávaly naprosté a bezvýhradné podřízení a nehodlaly mu naprosto nic ulehčit. Sám Loisy zase nehodlal znásilňovat své svědomí a veřejně se ponížovat. Všichni, kdo ho znali, dosvědčovali jeho poctivost, neschopnost přetvářovat se či dovedně taktizovat.¹⁶ Proto se Loisy písemně podřídil s výslovnou výhradou svobodného bádání v oblasti historie a kritické exegeze, které nepodléhají svým charakterem Posvátnému oficiu ani dogmatické teologii jako takové. Po dalším tlaku, kdy zvláště v Římě nebyli spokojeni s jakoukoliv kompromisnější formulací, Loisy dne 12. března 1904 slavnostně odpřisáhl, že v duchu poslušnosti sv. Stolci odsuzuje všechny omyly, které Posvátné officium našlo v jeho spisech.¹⁷

Loisy se sice již po několikáté ve své církevní dráze podřídil, ale jednání církevních autorit v něm zanechalo hluboká osobní zranění, cítil se poníženy a zneuznaný ve svých motivacích i výsledcích. Především byl zasažen hrubým a panovačným jednáním ze strany vedení své církve, a právě tento moment lze považovat za důležitý moment zlomu: „Bral jsem svůj život a církev vážně: výsledkem je, že jsem ztratil to první a dělám potíže tomu druhému.“ Přecitlivělý Loisy se stáhl a mlčel, vnitřní pouto s církví se vytrácelo. Jeho osobní dopis, ve kterém se podřídil podmínkám, označil papež Pius X. za málo upřímný, málo srdečný. Loisy to později glosuje slovy: „Představitel církve, které jsem zasvětil svůj život, pro kterou jsem se za třicet let tolik nadřel, kterou jsem miloval a stále miluji, mimo které jsem po ničem netoužil ani nechtěl, tento představitel mi po tom, co jsem přijal absurdní požadavky obětovat se zcela, nemá co jiného sdělit než: ‚Vaše psaní, které jste

¹² Moderní edice posudků je dostupná v *La censure d'Alfred Loisy*, s. 141-445.

¹³ POULAT, *Histoire, dogme et critique*, s. 21.

¹⁴ Složitě procedury obou římských kongregací (Index a Officium) na základě posudků korespondence rekonstruuje Arnold, Claus, *Le cas Loisy devant les congregations romaines de l'Index et de l'Inquisition (1893-1903)*, in: *La censure d'Alfred Loisy*, s. 9-65.

¹⁵ K postavám okolo papeže Pia X. viz PETRÁČEK, *Bible a moderní kritika*, s. 87-89.

¹⁶ POULAT, Emile, *Mystique et critique. Autour de Loisy ou la conscience catholique et l'esprit moderne*, Paris 1984, s. 138.

¹⁷ HOUTIN, Albert (- Félix Sartiaux), *Alfred Loisy. Sa vie - son oeuvre*, Paris 1960, s. 118-127.

adresoval mému srdci, nevycházelo ze srdce.' Ale ano, vycházelo."¹⁸ Přes veškerou Loisyho hyper-racionalitu až racionalismus hrají právě tyto emotivní, osobní prvky významnou roli. Slova a celkový tón dopisu Pia X. ho vyvedly z míry, později poznamenal: „Jsou rány, kterým každá, i ta nejoddanější láska nakonec podlehne. ... Jestliže římská církev nemá srdce, jak věřit v její božský původ?“¹⁹

V této době Loisy mu velmi pomohla podpora přátel, dokonce i těch, kteří sice nesdíleli všechny jeho postoje a principy, ale snažili se ho udržet v církvi a dát mu čas na osobní vývoj, aby mohl vysvětlit své teze a zároveň, aby jeho myšlení mohlo dospět ke zralejším závěrům a méně provokativním formulacím. Baron von Hügel či arcibiskup Mignot z Albi, stejně jako řada dalších osobností, byli přesvědčeni, že církev nemá tolik talentů, zvláště takového kalibru a schopných pomoci v tak zásadní a složité problematice jako biblická studia, aby jimi mohla plýtvat. Jiní církevní představitelé podobné obavy neměli, naopak jeho církevní život komplikovali a využívali všech příležitostí k dalšímu ztrpčování. Nešlo jen o tiskové kampaně v klerikálních a církevních časopisech a novinách, stále očerňování a obviňování od kněží a věřících. Loisy musel po roce 1900 složitě bojovat o *celebret*, o povolení sloužit mši sv., kdy jeho přímí církevní nadřízení, především kardinál Richard, neodolali pokušení ho různými úředními průtahy a vrtochy potrápít a ponížít.²⁰ Dlouhé měsíce kvůli tomu nemohl sloužit mši. Těžko říct, jak mohla podobná opatření napomoci k posílení jeho osobní víry a vazby na církev.

Definitivní střet s vedením církve přichází roku 1907. Hned při četbě dekretu *Lamentabili* Loisy poznal, že tentokrát už bude další kompromis jen stěží možný, zvláště když byl záhy doplněn antimodernistickou encyklikou *Pascendi*. Proto napsal osobní dopis kardinálu Merrymu del Val, ve kterém se ohradil proti obvinění ze zlých úmyslů vůči církvi a víře, které mu oba dokumenty, aniž by ho přímo jmenovaly, podsouvají.²¹ Hned v roce 1908 vydal dvě stručné publikace, ve kterých se snaží především katolické veřejnosti své postoje vysvětlit. První je edicí korespondence s církevními autoritami a dalšími adresáty v kritických letech. Právě v dopise státnímu sekretáři Merrymu del Val z 29. září 1907 odmítá obvinění z agnosticizmu a odmítá přijmout označení modernista ve smyslu encykliky *Pascendi*. Věřil a věří, že církev vznikla z přímé aktivity Krista v komunitě jeho věrných, kteří dále získávali další věřící, z ducha lásky, který je duchem evangelia, a z myšlenky Božího království, které zahrnuje společenství spravedlivých.²²

¹⁸ LOISY, *Mémoires* II, s. 363.

¹⁹ Viz GOICHOT, *Alfred Loisy*, s. 77-79, 155-156.

²⁰ K otázce LOISY, *Mémoires* I, s. 531; II, s. 492,493; III, prakticky passim.

²¹ Rozbor příslušných paragrafů především dekretu *Lamentabili* viz POULAT, *Histoire, dogme et critique*, s. 103-112.

²² Viz LOISY, Alfred, *Quelques lettres sur des questions actuelles et des événements récents*, Paris 1908, s. 233-238.

Na počátku roku 1908 dostane od kardinála Merry del Val výzvu k naprostému a okamžitému podřízení se, k vyjádření souhlasu s římskými odsouzeními a úplný zákaz publikovat. Loisy ještě tentýž den 19. ledna 1908 odpoví a znovu odmítá, že by se dopustil herezí, které jsou mu v obou dokumentech podsouvány, nicméně konstatuje, že jeho duch by nemohl v intelektuální atmosféře nastolené dekretem *Lamentabili* a encyklikou *Pascendi* žít, stejně jako by jeho plíce nemohly dýchat na mořském dně. Plné a bezvýhradné podřízení a přijetí ponižujících podmínek (například cenzury soukromé korespondence) by tedy z jeho strany nebylo než nemorální lži, která by se mu protivila: „Taková přísaha, Monsignore, by mě neodsoudila k pravověrnosti, nýbrž k zapření inteligence a svědomí.“²³ Odpovědí byla lhůta deseti dnů k složení požadované přísahy pod hrozbou nejtěžších trestů. Loisy měl být exkomunikován veřejně a exemplárně. Dne 7. března 1908 je tak postižen nejtěžší formou vyloučení z církve, stává se z něj *vitandus* a všem katolíkům se zapovídá se s ním jakkoliv stýkat.²⁴ Exkomunikace byla publikována diecézními věstníky a široce uvedena ve známost.²⁵

Spor o charakter církve

Po své exkomunikaci se ještě Loisy vrátil k oběma antimodernistickým dokumentům roku 1907 ve speciální publikaci. Na prvním místě vyvrací integralistické teorie spiknutí a potvrzuje, že modernistický systém či hnutí, jak ho prezentuje encyklika *Pascendi* a dekret *Lamentabili*, neexistují a nikdy neexistovaly, nýbrž jsou umělou konstrukcí, která má postihnout všechny, co se nehlásí ke neoscholastické filozofii a teologii. Ke stejnému závěru se propracovala a potvrdila historiografie poté, co od šedesátých let 20. století byly postupně zpřístupňovány archívy a pozůstalosti protagonistů. Žádný modernismus ve smyslu koherentního systému myšlení a propojeného či dokonce organizovaného hnutí před vydáním encykliky *Pascendi* neexistoval.²⁶ Na druhou stranu Loisy rozhodně odmítá pokusy zlehčit dopad a důsledky obou dokumentů.²⁷ Ačkoli církev nevsadila všechnu svou učitelskou autoritu na tyto dokumenty, přece vyžaduje naprosté a totální podřízení, jinak je člověk označen za heretika a rebela. Pojem pravověrnosti se

²³ GOICHOT, *Alfred Loisy*, s. 95.

²⁴ „Suprema haec Sacrae Romanae et Universalis Inquisitionis Congregatio, ne muneri suo deficiat, de expresso SS.mi Domini Nostri PII PP. X mandato, sententiam maioris excommunicationis in sacerdote Alfredum Loisy nominatim ac personaliter pronunciat, eumque omnibus plecti poenis publice excommunicatorum, ac proinde vitandum esse atque ab omnibus vitari debere, solemniter declarat“. *Acta Pontificiae et Decreta SS. RR. Congregationum VI*, Romae 1908, s. 88-89.

²⁵ Srov. POULAT, *Histoire, dogme et critique*, s. 244-267.

²⁶ JODOK, Darrel, *Modernist crisis*. In: *Catholicism contending with modernity. Roman Catholic Modernism and Anti-modernism in Historical Context*, Jodok, Darrel ed., Cambridge 2000, s. 2. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511520136.002>

²⁷ V pamětech si dělá pak posměch z tehdejších pokusů umenšit dopad dekretu upozorněním na to, že byl vydán ve středu, zatímco zásadní dokumenty vydává kongregace posv. Officia zpravidla ve čtvrtek, LOISY, *Mémoires II*, s. 546-547.

těmito opatřeními v katolicismu změnil a znamená něco jiného než v minulosti: dnes je pravověrné to, co papež aktuálně rozhodne.²⁸

Jediné, co mají podle Loisyho tzv. modernisté společného, je vůle vzít vážně v různých oblastech intelektuálního a společenského života výzvy moderní doby, osvojit si moderní metody současné vědy a poctivě se s nimi vyrovnat. Dokumenty spojují dohromady různé směry a proudy, které spolu nesouvisí nebo které se navzájem kritizují či vylučují. Encyklika znamená slavnostní deklaraci, že jediným přijatelným výrazem intelektuálního života církve je neoscholastika a že všechny moderní filozofické a vědecké směry jsou odsouzeny.²⁹ A jejich důsledkem skutečně bylo, že všichni, kdo se tváří v tvář rigiditě neoscholastických verzí katolicismu pokoušeli hledat alternativní formu interpretace víry, byli systematicky vytlačováni.³⁰ Na mnoha místech Loisy prokazuje, jak autoři encykliky posunuli jeho výpovědi, aby vypadaly nepřijatelně a heterodoxně, a vysvětluje jejich zamýšlený smysl.³¹ Před veřejností církev odmítá tezi, že by se snad kdykoliv v minulosti stavěla nepřátelsky k pokroku přírodních a teologických věd. Je to ale pravda? Stačí uvést dvě jména, aby to vyvrátil: pro přírodní vědy jméno Galileovo a pro náboženské disciplíny Richarda Simona.³²

Loisyho osobní postoj ilustruje kritika sedmé odsouzené teze dekretu *Lamentabili* o nároku církve na to, aby věřící vnitřně přilnuli k magisteriálním rozhodnutím. Loisy nepochybuje o tradičním nároku církve na neomylnost, ale táže se, co takový nárok znamená. „Biskup není církev, kongregace posv. Oficia není církev, ani papež, pokud neučí *ex cathedra*, není církev. Proč by tedy měl být věřící zavázán celou svojí vírou v případech, do nichž sama církev nevkládá celou svoji autoritu, zvláště v případech, kdy má tento věřící dobré důvody, aby pochyboval, že se daná církevní autorita vyjádřila kompetentně, s dostatečným poznáním a v otázce, která jí přísluší?“³³ Zde měl Loisy na mysli především dekrety Papežské biblické komise té doby, které byly vědecky neudržitelné už ve své době.³⁴ Církev vynáší autoritativní soudy v otázkách víry a mravů, ale nikoliv k problematice textové a literární kritiky, stáří biblických spisů nebo jejich autorství.

Loisy přesně předpověděl dopady zřízení a činnosti výborů bdělosti, které požaduje encyklika *Pascendi* v rámci boje proti modernismu. Celkově už chybí jen přímo název inkvizice a pomoc světského ramene při perzekuci, aby byl systém

²⁸ LOISY, *Simples réflexions*, s. 7,10-11.

²⁹ LOISY, *Simples réflexions*, s. 13,15,257, 23,24,254-256.

³⁰ JODOK, *Modernist crisis*, s. 3.

³¹ Kritickému komentáři obou dokumentů se znovu věnuje v Loisy, *Mémoires II*, s. 544 a násl.

³² LOISY, *Simples réflexions*, s. 104. K osobě zakladatele biblické kritiky Richarda Simona a důvodům odsouzení jeho díla viz Steinmann, Jean, *Literární a historická kritika biblických textů*, in: *Cesty k pramenům. Biblická archeologie a literární kritika*, kol. autorů, Praha 1971, s. 149-151.

³³ LOISY, *Simples réflexions*, s. 39-40.

³⁴ Viz PETRÁČEK, *Bible a moderní kritika*, s. 94-107.

středověké represe myšlení dokonalý. Do čela aparátu se dostanou horliví cenzori, protože každý umírněný duchovní bude pokládán za podezřelého. Někde bude moudrý biskup bránit největším výstřelkům, ale i sami biskupové budou pod pečlivým a nepřátelským dohledem: „Církevní hierarchie se změní v obyčejnou policii. Nikdy nebyl zaveden tak rozsáhlý systém udávání bez jakýchkoliv záruk a pojistek pro udávané a osočené.“ Celá církev je odsouzena k tomu, aby se uzavřela, alespoň pokud jde o duchovenstvo, před moderním myšlením a vědou.³⁵ A skutečně, jak konstatuje jeden ze současných historiků, antimodernistické zásahy byly vážné a dalekosáhlé a ochromily v řadě oblastí teologického myšlení a dalších reformních úvah vývoj nejméně na další tři desetiletí.³⁶

Zvláště po zavedení dalších opatření typu antimodernistické přísahy došlo k naplnění slov, že takový masivní pokus kontrolovat myšlení lidí „musí zničit možnost zjistit, co si lidé doopravdy myslí, protože to je očividně v rozporu se svobodným vyjadřováním myšlenek, zejména vyjadřováním myšlenek kritických. Nakonec zničí veškeré poznání; a čím větší bude nabytá moc, tím více poznání bude zničeno“.³⁷ Není sporu, že po antimodernistických čistkách kvůli cenzúře, autocenzúře a neochotě věnovat se riskantním oborům nevznikly stovky studií a desítky knih, které mohly výrazně posunout katolickou biblickou vědu k hlubšímu porozumění a takových oblastí bylo na počátku 20. století mnoho, protože pojem modernismus se dal snadno aplikovat prakticky na cokoliv. Jedním z mnoha takových případů je například debata mezi Loisyem a filosofem Mauricem Blondelem, která měla potenciál vést k dozrávání Loisyho myšlenek a byla by velkým obohacením pro reflexi víry, kdyby byla mohla být veřejně vedena a publikována již tehdy.³⁸ Dalším důsledkem bylo posilování negativních trendů působících v katolické církvi již od francouzské revoluce, Johannes Metz používá pojem „defenzivní fantazie křesťanského fundamentalismu a tradicionalismu“, které programují křesťanství pečující jen o sebe, uzavřené do svých mentálních schémat, do „podoby zélotského neživotného sektářství“.³⁹

Encyklika *Pascendi* a další antimodernistický diskurz bez jakýchkoliv důkazů a rozlišování opakovaně zpochybňuje integritu a motivy údajných modernistů, jejich myšlenky pochází z nevědomosti, nezřízené zvědavosti a pýchy. Nestačí, že jsou pomýleni doktrínálně, ještě navíc je nutné vylíčit jako morálně zvrácené, zkažené bytosti. Navazuje to na dehumanizující antiheretické polemiky ve středověku či starověku, nenávistnou dikci konfesních sporů 16.-17. století, ale

³⁵ LOISY, *Simple réflexions*, s. 273.

³⁶ JODOK, *Modernist crisis*, s. 1.

³⁷ POPPER, Karl R., *Bída historicismu*, Praha 1994, s. 73.

³⁸ VIRGOULAY, René, *Blondel et le modernisme. La philosophie de l'action et les sciences religieuses (1896-1913)*, Paris 1980, s. 367-377, 391-401, 515-519.

³⁹ METZ, Johannes B., *Úvahy o politické teologii*, Praha 1994, s. 54.

pamětníkům to připomene i dikci komunistické propagandy vůči režimním kritikům.⁴⁰ Přitom zrovna v jeho případě i kritici mluví o „nepopíratelné intelektuální poctivosti“.⁴¹ Jednou z lekcí Loisyho exkomunikace je zjištění, že styl jednání je možná ještě zásadnější než doktrinální, teoretické otázky. Jistě by bylo lepší dát větší prostor zrání stanovisek a mít větší respekt k postojům druhé strany, na druhou stranu nepochybně jde o důležité věci, o pravdu, poznání, formulování vyjádření víry. Ale velmi záleží, jakým stylem se tyto zápasy vedou. Styl jednání vyjadřuje hodnoty dané instituce, což má zásadní vliv na její věrohodnost, důvěryhodnost. V moderní době stále větší důraz na autenticitu, opravdovost, což je jedna z hodnot, kterou křesťanství úspěšně vtisklo evropské kultuře. Loisy patřil mezi ty, kteří otevřeně vystoupili proti tomu, co považoval za zneužití papežské autority.⁴²

Otázky Loisyho víry a ateismu

Na základě Loisyho vzpomínek z počátku 30. let 20. století se dokládá, že již v prvních letech své duchovenské dráhy prakticky ztratil víru, podle některých náznaků se dokonce již v roce 1886 stal se agnostikem, pochybujícím stále více o některých pravdách víry.⁴³ Není sporu o tom, že poté, co byl roku 1908 slavnostně exkomunikován nejtěžší formou exkomunikace, se církvi odcizil, a ačkoliv udržoval i nadále diskrétní utajované přátelství s vlivnými církevními představiteli, církvi jako instituci se velmi vzdaloval. Tvrdé zacházení ze strany nejvyšších církevních představitelů u něj vyvolala protiřímský a antiklerikální, postupně dokonce protináboženský reflex. Jistě k tomu přispěla skutečnost, že programově antiklerikální francouzská třetí republika se o něj naopak postarala a zajistila mu prestižní univerzitní posty a vědecké a akademické pocty. Loisy se ve svých pracích po roce 1908 radikalizuje a jeho studie o biblických knihách mají vyloženě racionalistický ráz: jejich náboženský obsah pokládá za produkt výlučně lidské kreativity. Podle Jeana Guittona to ale nebyl skutečný Loisy, pouze navenek hrál roli, která se od něj očekávala.⁴⁴ Jeho texty se projevují ideologicky předpojatou zaujatostí, paradoxně se tak po svém odchodu z církve stal méně střízlivým a vědeckým.⁴⁵ Až s velkým časovým odstupem se stává vůči církvi smířlivější, upouští od útoků na křesťanskou víru i institucionální církev, je schopen se církve veřejně zastat, dokonce projevuje obnovenou víru v její historické poslání.

⁴⁰ K škodám, které to působí elementární kredibilitě křesťanských církví viz např. PETRÁČEK, Tomáš, *Západ a jeho víra. 9,5 teze k dopadům Lutherovy reformace*, Praha 2017, s. 53-57.

⁴¹ STEINMANN, Literární a historická kritika, s. 169. Viz též Virgoulay, René, *Blondel et le modernisme*, s. 380-381.

⁴² JODOK, *Modernist crisis*, s. 11.

⁴³ Viz SCHOOF, Ted, *Aggiornamento na prahu 3. tisíciletí? Vývoj moderní katolické teologie*, Praha 2003, s. 60-61.

⁴⁴ GUITTON, Jean, *Portrait du père Lagrange. Celui qui a réconcilié la science a la foi*, Paris 1992, s. 133.

⁴⁵ Srov. VIVIANO, *A Short History*, s. 72.

Lze však skutečně mluvit o Loismy jako o ateistovi odedávna? Pro antimodernisty to byla nepochybně svůdná a pohodlná představa: faktický ateista, který již dávno kvůli svým historickým výzkumům a moderním metodám ztratil osobní náboženskou víru, zůstává jako kněz a teolog v církvi, aby ji zákeřně vnitřně rozložil a zničil svými vědeckými publikacemi a biblickými komentáři. Díky bdělosti církevních kontrolních orgánů je odhalen, usvědčen a vyloučen. Jeho dílo, již od počátku zamýšlené jako dílo zkázy, ztroskotá a církev vyjde z dané krize očistěna a posílena. Takto se tento příběh oficiálně vyprávěl prvních padesát let po událostech. Jsou tu některé skutečnosti, která tuto teorii zásadně zpochybňují. Samotné sepsání vzpomínek časově velmi zaostává za popisovanými událostmi, a stejně jako u jiných memoárů, i tady hraje velkou roli projekce současných postojů do minulosti. V případě náboženské nevíry Loisy by neměl žádný důvod, žádnou motivaci nadále zůstat v církvi a složitě hledat cesty, jak prosadit moderní metody exegeze a zachránit pro církev vrstvu inteligence, vždyť od 90. let 19. století mohl snadno najít místo ve státním sektoru třetí francouzské republiky, jejíž elity každého odpadlého kněze, kterých v této době byly desítky, natož tak veřejně známou a exponovanou postavu jako on, vítaly jako další doklad nezadržitelného vítězství ateismu či agnostismu, ostatně podobně jako katolické kruhy zase oslavovaly své konvertity z protestantismu či racionalismu. Loisyho texty skutečně prozrazují jistý nedostatek náboženské věrlosti⁴⁶, ale nikdo, ani jeho zarytí odpůrci, nepochybovali integritu jeho kněžského života. Dokonale plnil své kněžské stavovské povinnosti a každé ráno sloužil mši (pokud mu nechyběl celebret).⁴⁷ Ateista by také jen stěží měl svého stálého zpovědníka.⁴⁸

Ostatně i v případě osobní nevěry a čistě utilitárního rozhodnutí zůstat v církvi, tak jako to udělalo opět mnoho jiných kněží té doby, mohl se Loisy stáhnout k poklidnému životu učence-filologa, který publikuje ryze akademické práce technického charakteru, budovat si své odborné renomé, stáhnout se do vnitřního exilu.⁴⁹ Loisy se však snažil své názory v církvi prezentovat, věnoval jí své obrovské pracovní nasazení a jeho spisy jako např. *Evangelium a církev* mají vysloveně apologetický ráz.⁵⁰ V době vydání této práce rozhodně věřil v možnost najít soulad vědeckého poznání a křesťanské víry a v budoucnost a poslání církve.⁵¹ Jeho

⁴⁶ Podobné výtky musel ale čelit třeba i český orientalista a původně profesor Starého zákona Alois Musil, kde jednak kritizovali jeho texty o Bibli jako racionalistické a jako kněz byl označován za málo zbožného, viz PETRÁČEK, Tomáš, V konfliktech loyalit? Kněžská identita a klerikální strategie Aloise Musila. In: *Alois Musil a jeho odkaz. Sborník z konference k 150. výročí narození Aloise Musila konané v Muzeu Vyškovska dne 17. října 2018*, Vyškov 2018, s. 7-18.

⁴⁷ Viz cenná svědectví GUITTON, Jean, *Portrait du père Lagrange. Celui qui a réconcilié la science a la foi*, Paris 1992, s. 133.

⁴⁸ LAPLANCHE, *La crise de l'origine*, s. 63.

⁴⁹ Jak to sám přiznává v dopise z roku 1907, viz LOISY, *Quelques lettres*, s. 221.

⁵⁰ Viz PETRÁČEK, *Apologie katolicismu*, s. 11-14.

⁵¹ VIRGOULAY, René, *Blondel et le modernisme*, s. 380-381.

kritické studium pramenů Zjevení, které provázelo jeho poněkud nekritické nadšení pro kritické metody, postupně podrývalo jeho náboženskou víru v osobního, transcendentního Boha, ale svědectví korespondence a jeho činnosti během poslední dekády 19. a první dekády 20. století ukazují, že mnohem horším atakem na jeho osobní víru bylo nepochopení a necitlivé zacházení ze strany církevních představitelů v Paříži a v Římě.

Ctižádostivý Loisy se cítil stále více osamocen a zneuznán a ztrácel naději ve schopnost církve vyvíjet se, opustit obrannou mentalitu a navázat dialog s moderním světem. Od počátku 90. let se podrobil církevním nadřazeným několikrát, naposledy v roce 1903/1904, ačkoliv byl přesvědčen, že se mu křivdí. Nebyl sice dále schopen přijímat ponižující podmínky římské kurie z roku 1907, ale ani nyní neodchází sám, po určitém odporu a vnitřním zápase odevzdaně vyčká na svou exkomunikaci. Žádné furiantské gesto vzdoru či uvítání vyřešení jeho vnitřního rozpolcení. Jeho chování odpovídá postojům muže, který zápasil o svoji víru a o charakter své církve, které se snažil pomoci podle svého vědomí a svědomí, prohrál a nyní se vyrovnává se svým osudem.

Po své exkomunikaci sice Loisy ironicky poznamenává, že si vlastně jen nechá přešít své kleriky na kabáty a jinak se pro něj nic nemění, ale důvěrně sděluje, jak vážně postrádá svou ranní mši. Už tento výrok nasvědčuje, že jeho vztah k Bohu byl zřejmě komplikovanější než prostá a ryzí negace a popření. Později Loisy dokonce veřejně hájí náboženství a církev a uchovává doma portréty velkých katolických myslitelů biskupa Fénelona, kardinála Johna Newmana či obnovitele dominikánského řádu ve Francii Henryho Lacordairea.⁵² Na konci 30. let se veřejně zastává křesťanské církve jako nositelky pravých duchovních hodnot, byť s poznámkou, že její potenciál není zdaleka využit, jak by bylo třeba.⁵³ Určitou víru v Boha naznačují jeho dopisy z posledních let, kde se svěřuje, že je smířen s Bohem a znovu medituje nad knihou Job. Tuto intimní víru rovněž potvrzuje výmluvný náhrobní nápis *Tuam in votis tenuit voluntatem*.⁵⁴

Loisyho odpadnutí od víry fascinovalo už jeho současníky. V roce 1931 vyšla kniha *Klerik, který nikdy nezradil*⁵⁵, z pera jistého *Sylvaina Leblanca*, jehož identita byla odkryta až o čtyřicet jedna let později. Skutečný autor, katolický kněz, významný filozof a intelektuál *Henri Bremond*, již se znalostí Loisyho paměti usuzuje, že Loisy sice ztratil tradiční „dogmatickou víru“, ale až do doby přísných trestů a ponížení ze strany Pia X. roku 1904 si udržel „mystickou víru“, která se v následující době transformovala

⁵² Dokonce doma vyučoval děti náboženství, srov. GUITTON, *Portrait du père Lagrange*, s. 133-134.

⁵³ GOICHOT, *Alfred Loisy*, s. 183-184.

⁵⁴ Jedná se o závěrečnou modlitbu pohřební bohoslužby, která se překládá jako „Vždy věrně ve svých slibech sledoval tvou vůli“, srov. GOICHOT, *Alfred Loisy*, s. 191-192.

⁵⁵ LEBLANC, *Sylvain, Un clerc qui n'a pas trahi*, Paris 1931.

v humanismus a v náboženském poselství víry v rozvoj člověka a jeho morálních sil.⁵⁶ Jeho nejbližší přátelé nepochybovali o tom, že přinejmenším do roku 1903, do doby, než byly jeho knihy uvedeny na Index, byl Loisy upřímný katolický apologeta,⁵⁷ jeho apologetie katolicismu nebyla žádnou komedií, ještě po letech trval na oprávněnosti své kritiky Harnacka a správnosti své obhajoby katolicismu.⁵⁸ Na základě pramenů se lze domnívat, že pravděpodobně žil do své exkomunikace roku 1908 jako věřící, byť od jisté doby pochyboval o božství Ježíše Krista.⁵⁹ V závěrečných letech svého života v rozhovorech přáteli výslovně odmítal, že by neměl víru a dožadoval se vysvětlení, co tím tazatel myslí.⁶⁰

Pokud strávil druhou část svého života jako deklarovaný bezvěrec, můžeme mluvit o ateismu „prorockého typu“, jako o ateismu⁶¹ neseném porušeným a destruktivním, avšak přesto v zásadě původně biblickým étosem kácení model – je to onen étos pravdy, který najdeme v prorockém hnutí Starého zákona a u samotného Ježíše. Étos, který se obrací proti tomu, co je v církvi a jejím učení mrtvé, který ale ve svém zápalu ruší u Loisyho i samotné základy víry. Ve 20. a 30. letech hájí například historicitu osoby Ježíše proti hyperkritice, která popírala samotnou jeho existenci a vydávala jej za synkretistický konstrukt několika blízkovýchodních kultů. Zdůrazňoval nadřazenost křesťanství nad mysteriózními kulty své doby, která spočívá v monoteismu, v historicitě osoby, která je středem kultu, a především v etických nárocích.⁶² Když za ním v letech 1938-1940, na samém sklonku jeho života docházel anglikánský teolog Alec Vidler, Loisy potvrdil teistický, křesťanský charakter své osobní víry.⁶³

V letech 1927 až 1929 Loisy na základě svých poznámek a korespondence sepíše mnohasetstránkové trojdílné memoáry, ve kterých chce zaznamenat svůj pohled na události. Hned v úvodu odmítá, že by modernisté chtěli zákeřně zničit víru a církev, naopak se sami dostali do problémů, protože ji chtěli zachránit. V závěrečné části zase odmítá tezi, že církve budou i nadále opouštět věřící, zvláště inteligence. „Věc není tak jednoduchá. (...) I když policie Pia X. byla nelítostná a bez skrupulí, nedostala se na hlubinu duše. Není pochyb, že se zaslepený imperialismus římské kurie jen tak nevzdá, ale katolicismus jako náboženství může

⁵⁶ POULAT, *Mystique et critique*, s. 55-78.

⁵⁷ Doklady přináší LAPLANCHE, *La crise de l'origine*, s. 61.

⁵⁸ SCHOOF, Ted, *Aggiornamento*, s. 64.

⁵⁹ Za definitivní moment vnitřního rozchodu s vírou a církví označil sám Loisy rok 1908 při osobních setkáních s Jeanem Guittonem, srov. GUITTON, Jean, *Ecrire comme on se souvient*, Paris 1974, s. 305.

⁶⁰ GUITTON, *Portrait du père Lagrange*, s. 133.

⁶¹ K podobným typům ateistických postojů viz například SOKOLÍČKOVÁ, Zdenka, *Výzvy pro transkulturní komunikaci*, Ostrava 2014, s. 16-23, či COMTE-SPONVILLE, André, *Duch ateismu. Úvod do spirituality bez boha*, Praha 2020, s. 143-206.

⁶² LAPLANCHE, *La crise de l'origine*, s. 106, 113.

⁶³ Viz VIDLER, Alec R., *A Variety of catholic modernists*, Cambridge 1970, s. 10.

přežít a vydržet ještě dlouho navzdory současné tyranii. (...) Vítězství i porážky mají svůj zítřek a může se na konci stát, že se ukáže, že se poražení nemýlili.“⁶⁴ Přes vyhocený polemický tón tyto výpovědi v žádném případě neprozrazují lhostejnost k osudu katolické církve a víry.

Postupnému sblížení s katolickou církví ovšem nepomáhalo pokračování konfliktu, a to z obou stran. Na Loisyho paměti zareagoval nejen Lagrange polemickým a nesmiřitelným vlastním spisem, kde se snaží vymezit vůči Loisyismu, nicméně vyjádřil naději na jeho obrácení a návrat⁶⁵, ale rovněž znovu Svatý stolec. Jeho paměti byly 1. června 1932 rovněž uvedeny na *Index* spolu se vším ostatním, co napsal. Pro jistotu bylo toto opatření znovu obnoveno 26. července 1938, kdy se doplnily další vydané knihy.⁶⁶ Zařadil se tak do skupiny osobností, jejichž veškeré dílo bylo odsouzeno *en bloc* a katolíkům zapovězeno.

Studium, moc a víra

Neklidná 90. léta 19. století byla dobou dynamického vývoje západní společnosti v oblasti politiky, umění, literatury, filozofie i historické vědy, typické bylo soustředění se na vnímání, uchopení reality. Navazovala v tom na předchozí už tak překotný vývoj, ale ještě ho výrazně akcelerovala.⁶⁷ I v církvi bylo z nedávné minulosti co napravovat, tlak racionalismu vedl mnohé v církvi k útěku do iracionálna, najdeme se fascinaci paranormálními jevy, „divy“ a „zázraky“, které jejich aktéři často jen předstírali, aby jimi manipulovali věřící i církevní představené.⁶⁸ Rozbujelý náboženský obskurantismus vytvářel či podporoval negativní obraz katolicismu a potvrzoval jeho stereotypní vnímání jako historické anomálie či rezidua, které nepatří do moderní doby. Postoje veřejnosti pak zpětně podporovaly komplex méněcennosti a ještě defenzivnější a uzavřenější pozice evropských katolíků. Motivací pro Loisyho a další myslitele, kteří skončí oceňováni jako modernisté, bylo osvobodit církev od této zátěže, nejen proto, aby mohla sebevědomě oslovit odcizenou moderní společnost, ale také jako naplnění vnitřního imperativu křesťanské víry, jejího stálého očišťování a prohlubování.

Společnost byla v dynamickém pohybu a tradiční křesťanské církve se snažily nabídnout pevný, neměnný bod v chaosu proměn. Proto v případě katolické církve

⁶⁴ Srov. LOISY, *Mémoires* I., s. 6. a *Mémoires* III, s. 252.

⁶⁵ LAGRANGE, Marie-Joseph, *M. Loisy et le modernisme*, Paris 1932, s. 138, 150.

⁶⁶ „Iidem Emi ac Revmi Patres damnanda pariter et in Indicem librorum prohibitorum inserenda decreverunt Opera omnia eiusdem Auctoris, quae hactenus damnata non fuerunt“, Suprema Sacra Congregatione S. Officii, Decretum damnantur opera Alafridi Loisy, in: *Acta Apostolicae Sedis* 24, 1932, s. 237. Druhé: Suprema Sacra Congregatione S. Officii, Decretum damnantur opera Alafridi LOISY, in: *Acta Apostolicae Sedis* 30, 1938, s. 266. K okolnostem podrobně POULAT, *Mystique et critique*, s. 150-177.

⁶⁷ JODOK, *Modernist crisis*, s. 14.

⁶⁸ Sondu do těchto jevů podává např. WOLF, Hubert, *Případ Sant'Ambrogio. Utajený skandál římských řeholnic*, Praha 2017, *passim*.

přijetí dogmatu o papežské neomylnosti⁶⁹, ale proto i o málo později obnova to-
mismu v podání Lva XIII. a další snaha určovat vývoje a účinně prosazovat tren-
dy podobně jako v 13. století. Tato očekávání se ke zklamání nejen papeže Lva
XIII. nenaplnila, ačkoliv určité větší sebevědomí a sebejistotu vůči modernímu
světu jim to přineslo. Naopak Loisy pokládal snahy po prosazování monopolu
neoscholastiky za vnučování beznadějně nerealistické a ahistorické kultury, která
mumifikovala křesťanskou tradici.⁷⁰ Tomistická teologie byla vhodným a ade-
kvátním vyjádřením náboženských pravd pro středověkou společnost a církev,
ale současnost vyžaduje schopnost využít nové nástroje a formy myšlení pro je-
jich formulaci.

Loisy a další modernizující myslitelé vzali vážně skutečnost, že moderní kultura
byla sice plodem křesťanské civilizace, ale fakticky se stala nezávislou a samo-
statnou silou se svými vlastními důrazy a hodnotami. Nyní záleželo na teolozích,
aby posoudili, jak blízké nebo naopak protivné vůči křesťanství byly, vstoupili
s nimi do dialogu, případně si je osvojili pro potřeby inkulturace křesťanské víry.
Naopak antimodernisté zdůrazňovali rozpory a ostře se vymezovali vůči moder-
ní kultuře a jejím hodnotám en bloc, ačkoliv některé aspekty, například technické
a organizační, rychle a obratně využívali.⁷¹ Podobné konflikty a jejich ohlasy na-
jdeme v mnoha variantách a oblastech života společnosti. Jak o něco později kon-
statuje v architektuře a stavitelství proslulý Ludwig Mies van der Rohe: „Nová
doba je skutečností; existuje bez ohledu na to, zda ji řekneme své „ano“ nebo
„ne“. Ale není ani lepší, ani horší než jiná doba. ... Kéž by se dnešní generace
postavila reálně a pozitivně k dnešnímu životu a jeho úkolům... Není povinností
každé generace postavit se pozitivně k životu místo lnutí k myšlení, jež dávno
pokryl prach? Nebyl to snad kdysi také nejživější projev jejich doby?“⁷²

Snaha o rozumové zajištění a hlubší poznání a nové formulování pravd nábo-
ženské víry je komplikovaný proces, který má své omyly, slepé uličky a dokonce
i své padlé. Biblisté jsou tu vážně ohroženi, neboť studují samotné základy křes-
ťanské víry, totiž Zjevení Boha v dějinách. I když je proces přijímání historicko-
-kritické metody doprovázen výstřelky a řada badatelů za své hledání zaplatila
svou vírou v osobního Boha židokřesťanského Zjevení⁷³, nepředstavovalo integri-
stické odmítnutí této metody skutečnou alternativu. Kruhy katolických biblistů

⁶⁹ Viz NEUNER, Peter, *Der lange Schatten des I. Vatikanums. Wie das Konzil die Kirche noch heute blockiert*, Freiburg-Basel-Wien 2019, s. 187-227

⁷⁰ MISNER, Paul, Catholic anti-Modernism: the ecclesial setting, In: *Catholicism contending with modernity. Roman Catholic Modernism and Anti-modernism in Historical Context*, JODOK, Darrel ed., Cambridge 2000, s. 80-81 <https://doi.org/10.1017/CBO9780511520136.005>

⁷¹ Viz Jodok, který je přirovnává k zrození fundamentalistických sborů v USA ve stejném ob-
dobí 1890-1910. JODOK, *Modernist crisis*, s. 17.

⁷² MIES VAN DER ROHE, Ludwig, *Stavění*, Praha 2000, s. 58,34.

⁷³ Srov. PETRÁČEK, *Bible a moderní kritika*, s. 211-228.

si po desetiletí trvajícím útlaku vypracovaly ostražitou nedůvěru vůči římskému centru a autoritativním rozhodnutím. Zneužívání dekretů a výhrůžky disciplinárními tresty zanechaly hluboké rány, které ani vydání encykliky *Divino afflante Spiritu* (1943), ani koncilní konstituce *Dei verbum* (1965) rychle a úplně neuzdravilo. Vztah biblistů a magisteria ještě bude na uzdravení potřebovat nějaký čas.⁷⁴

Loisy projevil mimořádnou intuici vůči nastupujícím totalitním hnutím nacismu a komunismu, které dokázal skvěle diagnostikovat a rozhodně odmítnout. Pro české a slovenské prostředí je zajímavé, že v roce 1938 odsoudil postoj francouzské vlády a přijetí mnichovské dohody, kterou rovněž jasně označil za pouhou iluzi řešení Hitlerových mocenských ambicí v Evropě. Stejně jako kritizoval zákaz prodemokratického hnutí *Sillon* papežem Piem X., odmítá i nerozlišené a zbytečně tvrdé zásahy proti členům integristické a antisemitské *Action française*,⁷⁵ které bezděky zasáhly mnoho upřímných a nevinných katolíků. Církev by přece jen měla postupovat jinak i vůči těm, kteří se mýlí, než jenom represí a zákazy.⁷⁶

Modernizující teologové se snažili pomocí historického přístupu a studia přispět k rozlišování mezi různými aspekty moderní kultury, ale taky mezi podstatnými prvky církevního života a učení a konkrétními historickými a historicky podmíněnými formami, které mohou a mají být změněny.⁷⁷ Základním problémem byla změna jako nutnost, aby církev mohla odpovědět na požadavky modernity. René Rémond mluví přímo o restaurační utopii, kterou netrpěla zdaleka jen katolická církev, ale i další původně státní konfese.⁷⁸ Loisy patřil mezi ty, kdo vážně přemýšleli a usilovali o záchranu církve tím, že se změní, přesněji řečeno, že obnoví svoji schopnost měnit se v dějinách. I tohle je dnes vnímáno v církevním prostředí jako samozřejmost, jak dokazuje citát vlivného katolického historika a politologa Maiera: „Civilizace jsou smrtelné, církve rovněž. Nic nelze ochraňovat a konzervovat navěky, když duch a život zeslábnou a odumře. Naživu zůstane pouze to, co u lidí zakořenilo. Jinak bude i nejkrásnější vnějšek církve prázdnou fasádou: „Pokud chybí duch, je dogma pouhým mýtem a církev pouze jednou ze stran“.⁷⁹

V celém příběhu překvapuje pramálo křesťanský prvek radosti mnoha církevních představitelů z Loisyho odchodu, kdy jeho exkomunikaci slaví jako své vítězství a triumf víry. Nebylo by v logice křesťanské víry povinností církevních představitelů, ale i věřících, naopak o jeho víru a spásu do poslední chvíle bojovat

⁷⁴ CAZELLES, Henri, *L'exégèse scientifique au XXe siècle: l'Ancien Testament*, in: *Bible de tous les temps. 8. Le monde contemporain et la Bible*, dir. Savart, Claude – Aletti, Jean-Noël, Paris 1985, s. 466 (441-471).

⁷⁵ K tomu např. PETRÁČEK, Tomáš, *Církev, tradice, reforma. Odkaz druhého vatikánského koncilu*, Praha 2016, s. 55-75

⁷⁶ LOISY, *Mémoires III*, s. 194-199.

⁷⁷ JODOK, *Modernist crisis*, s. 17.

⁷⁸ RÉMOND, René, *Náboženství a společnost v Evropě*, Praha 2003, s. 101-104.

⁷⁹ MAIER, Hans, *Svět bez křesťanství – co by bylo jinak?* Brno 2014, s. 116.

a snažit se ho udržet? Místo se objevuje mnohokrát a v mnoha variantách radost z užití moci maskované alibistickým odkazováním na nutnost aplikovat přísné tresty jako naplňování „přirozeného objektivního řádu“ a nutného výkonu svě-
 řené moci.⁸⁰ Protože rány zůstaly a jejich přehnanou tvrdost přiznávali i obhájci antimodernistických represí, lze připomenout slova Jana Pavla II. v dokumentu Tertio Millenio Adveniente: „Je pravdou, že správný historický úsudek se neobejde bez pečlivého uvážení dobových kulturních podmínek, pod jejichž vlivem se mnozí mohli v dobré víře domnívat, že autentické vydávání svědectví pravdě znamená potlačovat nebo alespoň vylučovat názor druhého. Nejrůznější důvody často spoluvytvářely předpoklady intolerance a živily atmosféru vášní, z níž se dokázali vytrhnout jen lidé velkého ducha, opravdu svobodní a plní Boha. Ale ani uvážení polehčujících okolností nezbavuje církev povinnosti velmi žele-
 tivosti tolika svých synů, kteří pokřivili její tvář a dokonce zabránili tomu, aby plně nahlížela obraz svého ukřižovaného Pána, nepřekonatelného příkladu trpělivé lásky a pokorné mírnosti. Z těchto bolestných rysů minulosti vyplývá pro budoucnost poučení, které musí vést každého křesťana k tomu, aby se pevně držel zlatého pravidla daného koncilem: „Pravda nevznáší svůj nárok jinak než silou pravdy samé, která proniká do lidské mysli jemně a spolu mocně“.⁸¹

To se týká i současné situace mnoha církevních debat, kde se používají velmi lehce a nezodpovědně pojmy ze sto let starých sporů. Každý, kdo dnes používá pojem modernismus způsobem, jakým ho užívali Pius X. a jeho nástupci, zbavuje ho jeho historického, kulturního a teologického kontextu. V takovém případě odkazuje více na nějakou abstrakci než skutečný konkrétní historický fenomén.⁸² Užívá ho pouze jako bojový slogan.⁸³ Primárně o moc a její okázalé demonstrování především dovnitř církve šlo i v případě exkomunikace Alfreda Loisyho.⁸⁴

PRAMENY A BIBLIOGRAFIE

Acta Pontificiae et Decreta SS. RR. Congregationum VI, Romae 1908, s. 88-89.
La censure d'Alfred Loisy (1903). Les documents des congrégations de l'Index et du Saint Office, éd. Arnold, Claus – Losito, Giacomo. (Fontes Archivi Sancti Officii Romani), Roma 2009.

⁸⁰ GINZBURG, Carlo, *Mocenské vztahy. Historie, rétorika, důkaz*. Praha 2013, s.15-16.

⁸¹ *Tertio Millenio Adveniente. Apoštolský list Jana Pavla II. O přípravě na jubilejní rok 2000 (z 10. listopadu 1994)*, Praha 1995, s. 36 (čl. 35).

⁸² JODOK, *Modernist crisis*, s. 11.

⁸³ K různým formám užití a zneužití jazyka viz František BURDA, *Kultura – doličný předmět obětního mechanismu*, Ústí nad Orlicí 2013, s. 205-243.

⁸⁴ SCHOOF, *Aggiornamento*, s. 62.

Les documents des congrégations de l'Index et du Saint Office, éd. Arnold, Claus – Lo-sito, Giacomo. (Fontes Archivi Sancti Officii Romani), Roma 2009, s. 68 (67-124).
Suprema Sacra Congregatione S. Officii, Decretum damnantur opera Alafridi Loisy, in: *Acta Apostolicae Sedis* 24, 1932.

Suprema Sacra Congregatione S. Officii, Decretum damnantur opera Alafridi Loisy, in: *Acta Apostolicae Sedis* 30, 1938.

Tertio Millenio Adveniente. Apoštolský list Jana Pavla II. O přípravě na Jubilejní rok 2000 (z 10. listopadu 1994), Praha 1995.

ARNOLD, Claus, Le cas Loisy devant les congrégations romaines de l'Index et de l'Inquisition (1893-1903), in: *La censure d'Alfred Loisy*, s. 9-65.

BURDA, František, *Kultura – doličný předmět obětního mechanismu*, Ústí nad Orlicí 2013.

CAZELLES, Henri, L'exégèse scientifique au XXe siècle: l'Ancien Testament, in: *Bible de tous les temps. 8. Le monde contemporain et la Bible*, dir. Savart, Claude – Aletti, Jean-Noël, Paris 1985, s. 466 (441-471).

GINZBURG, Carlo, *Mocenské vztahy. Historie, rétorika, důkaz*. Praha 2013.

GOICHOT, Emil, *Alfred Loisy et ses amis*, Paris 2002.

GUITTON, Jean, *Ecrire comme on se souvient*, Paris 1974.

GUITTON, Jean, *Portrait du père Lagrange. Celui qui a réconcilié la science a la foi*, Paris 1992.

HOUTIN, Albert (- Félix Sartiaux), *Alfred Loisy. Sa vie – son oeuvre*, Paris 1960.

HUBERT Wolf, *Případ Sant' Ambrogio. Utajený skandál římských řeholnic*, Praha 2017.

JODOK, Darrel, Modernist crisis. In: *Catholicism contending with modernity. Roman Catholic Modernism and Anti-modernism in Historical Context*, Jodok, Darrel ed., Cambridge 2000, s. 2. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511520136.002>

LAGRANGE, Marie-Joseph, M. *Loisy et le modernisme*, Paris 1932.

LAPLANCHE, François, *La crise de l'origine. La science catholique et des Evangiles et l'histoire au XXe siècle*, Paris 2006. [https://doi.org/10.1016/S1636-6522\(06\)77387-1](https://doi.org/10.1016/S1636-6522(06)77387-1)

LEBLANC, Sylvain, *Un clerc qui n'a pas trahi*, Paris 1931.

LOISY, Alfred, *Quelques lettres sur des questions actuelles et des événements récents*, Paris 1908.

LOISY, Alfred, *Mémoires pour servir à l'histoire religieuse de notre temps I (I-III)*, Paris 1930-1931.

LOISY, Alfred, *Simple réflexions sur le Décret du Saint-Office*, Chez L'auteur, Cef-fonds, pres Montier-en-Der, 1908.

LOSITO, Giacomo, L'"Affaire" Loisy entre la France et Rome: Mentalité et pra-tiques des antimodernistes français, in: *La censure d'Alfred Loisy (1903)*.

MAIER, Hans, *Svět bez křesťanství – co by bylo jinak?* Brno 2014.

MCLEOD, Hugh, *Náboženství a lidé západní Evropy (1789–1989)*, Brno 2007.

METZ, Johannes B., *Úvahy o politické theologii*, Praha 1994.

- MIES VAN DER ROHE, Ludwig, *Stavění*, Praha 2000.
- MISNER, Paul, Catholic anti-Modernism: the ecclesial setting, In: *Catholicism contending with modernity. Roman Catholic Modernism and Anti-modernism in Historical Context*, Jodok, Darrel ed., Cambridge 2000, s. 80-81
<https://doi.org/10.1017/CBO9780511520136.005>
- NEUNER, Peter, *Der lange Schatten des I. Vatikanums. Wie das Konzil die Kirche noch heute blockiert*, Freiburg-Basel-Wien 2019.
- PETRÁČEK, Tomáš, M.-J. Lagrange: *Bible a historická metoda*, Praha 2005.
- PETRÁČEK, Tomáš, *Výklad Bible v době (anti-)modernistické krize, Život a dílo Vincenta Zapletala*, Praha 2006.
- PETRÁČEK, Tomáš, Arcibiskup a jeho "modernista": E.I. Mignot a A. Loisy – příběh zapovězeného přátelství, in: *Salve: Revue pro teologii a duchovní život* 17/2007, č. 3, s. 3, s. 63-83.
- PETRÁČEK, Tomáš, *Bible a moderní kritika. Česká a světová progresivní exezeze v době (anti-)modernistické krize*, Praha 2011.
- PETRÁČEK, Tomáš, *Církev, tradice, reforma. Odkaz druhého vatikánského koncilu*, Praha 2016.
- PETRÁČEK, Tomáš, *Západ a jeho víra. 9,5 teze k dopadům Lutherovy reformace*, Praha 2017.
- PETRÁČEK, Tomáš, V konfliktech loyalit? Kněžská identita a klerikální strategie Aloise Musila. In: *Alois Musil a jeho odkaz. Sborník z konference k 150. výročí narození Aloise Musila konané v Muzeu Vyškovska dne 17. října 2018*, Vyškov 2018, s. 7-18.
- PETRÁČEK, Tomáš, Apologie katolicismu na indexu zapovězených knih. K některým aspektům sporu okolo spisu Evangelium a církev Alfreda Loisyho. In: *Verba theologica* 19/2020, č. 2, s. 7-21.
- POPPER, Karl R., *Bída historicismu*, Praha 1994.
- POULAT, Emile, *Mystique et critique. Autour de Loisy ou la conscience catholique et l'esprit moderne*, Paris 1984.
- POULAT, Émile, *Histoire, dogme et critique dans la crise moderniste*, Paris 1996³.
- POULAT, Émile, *Catholicism contending with modernity. Roman Catholic Modernism and Anti-modernism in Historical Context*, Jodok, Darrel ed., Cambridge 2000.
- RÉMOND, René, *Náboženství a společnost v Evropě*, Praha 2003.
- SCHOOOF, Ted, *Aggiornamento na prahu 3. tisíciletí? Vývoj moderní katolické teologie*, Praha 2003.
- SOKOLÍČKOVÁ, Zdenka, *Výzvy pro transkulturní komunikaci*, Ostrava 2014. Či Comte-Sponville, André, *Duch ateismu. Úvod do spirituality bez boha*, Praha 2020.
- STEINMANN, Jean, Literární a historická kritika biblických textů, in: *Cesty k pramenům. Biblická archeologie a literární kritika*, kol. autorů, Praha 1971, s. 149-151.
- VIDLER, Alec R., *A Variety of catholic modernists*, Cambridge 1970.

VIRGOULAY, René, *Blondel et le modernisme. La philosophie de l'action et les sciences religieuses (1896-1913)*, Paris 1980.

VIVIANO, Benedict T., *A Short Story of New Testament Studies*, Chicago 2016.

prof. PhDr. Tomáš Petráček, Ph.D., Th.D.

Katedra kulturních a náboženských studií

Pedagogická fakulta

Univerzita Hradec Králové

Rokitanského 62

CZ 500 03 Hradec Králové III

tomas.petracek@uhk.cz